

Knut Hamsuns vei til Gud

Kim Larsen

Psykiatrisk avdeling, Sykehuset Østfold

Nasjonalt senter for selvmordsforskning og -forebygging, Universitetet i Oslo

kim.larsen@so-hf.no

Ingen oppgitte interessekonflikter. Teksten er et resultat av et skrivesamarbeid med avdøde Anders Zachrisson.

Fortvilelsen over datteren Ellinor banet veien for forfatterens religiøse oppvåkning og gudstro.

Den vanlige oppfatningen av Knut Hamsun er at han ikke trodde på Gud. Men korrespondansen som er bevart om datteren Ellinor, viser noe annet. Hamsun gjennomgår tilsynelatende en religiøs utvikling parallelt med, og kanskje som en følge av, de stadig større problemene til Ellinor og påvirkningen som disse har på ham. I artikkelen ønsker jeg å presentere hvordan Knut Hamsun forholder seg til Ellinors psykiske lidelse, og hvordan familiedynamikken i Hamsun-familien ble påvirket av hennes lidelse. Jeg ønsker å vise at forholdet til Ellinor og de psykiske problemene hennes fører til en dyptliggende følelse av avmakt og hjelpeløshet hos Hamsun, som utvikler seg til troen på en personlig Gud.

Ellinor

Biografien til Knut Hamsuns datter Ellinor Hamsun (1915–1987) er lite kjent. Fra å være en pen og livlig ung kvinne som ferdedes i kunstnerkretser på Rivieraen og i Berlin, fikk hun stadig større adferdsmessige og psykiske problemer. På 1950-tallet ble hun lobotomert to ganger. De siste tre år av sitt liv tilbrakte hun på et pleiehjem i Danmark. I artiklene *Ellinor Hamsuns tragiske skjebne I & II* (Larsen, 2022a; 2022b) blir Ellinors livshistorie og sykdomshistorie beskrevet.

Ellinor ble født i 1915 på gården Skogheim i Hamarøy som den yngste av Marie og Knut Hamsuns fire barn, men vokste opp på Nørholm i Grimstad, dit familien flyttet i 1918. Foreldrene reagerte tidlig på oppførselen hennes, og hun blir som 16-åring sendt på klosterschule i Krefeld i Tyskland i 1931 og deretter til Belgia i 1932. Ellinor og søsknene hadde en kosmopolitisk oppvekst som var de færreste ungdommer forunt i denne tiden. Hun oppholder seg i perioder i Bordeaux, og i 1934 er hun og broren Arild på in-stedene Nice og Juan-les-Pins. Fra midten av 1930-tallet bor Ellinor i Berlin, hvor hun går på teaterskole og håper å bli filmskuespillerinne. Hun er imidlertid involvert i en alvorlig bilulykke nyttårsaften 1935/36, brenner hofte på to steder og må ligge i gips i fem uker. Ellinor vanker i nasjonalsosialistiske kunstmiljøer og treffer der filmskaperen Richard Schneider-Edenkoben. De gifter seg i 1939, og hun blir da tysk statsborger. Ekteskapet er preget av krangler og konflikter fra første stund og er i realiteten over allerede i 1943 (men oppløses først formelt ved rettslig avgjørelse i 1954). Ellinor blir innlagt på en institusjon i München, og mannen flykter med sin sekretær, som han senere gifter seg med. Etter at ekteskapet havarerer, blir Ellinor hentet hjem til Nørholm. Hun er innlagt på flere institusjoner både på Sørlandet og i Oslo, og det er stadige konflikter rundt henne på Nørholm. Søsteren Cecilia er gift med en dansk lege og bor i Danmark. Det hele ender

med at Ellinor blir lobotomert to ganger i Danmark, henholdsvis i 1953 og 1956. Hun tilbringer de siste tre år av sitt liv på et pleiehjem på Jylland, hvor hun dør i 1987.

Hamsuns religiøsitet

Knut Hamsuns spirituelle verdensbilde er ofte beskrevet å bevege seg fra å være ateistisk i unge år til etter hvert å inneholde elementer av panteisme og naturmystisisme, som noen av de mest kjente romanene også preges av, som *Pan* (1894), *Mysterier* (1892) og *Markens grøde* (1917). Men som Kolloen (2012) peker på, finner en gjennom mye av Hamsuns forfatterskap henvisninger også til en mer personlig Gud. Jeg ønsker å vise at spesielt forholdet til Ellinor og hennes psykiske problemer fører til en dyptliggende følelse av avmakt og hjelpeløshet hos Hamsun, som i sin tur utvikler seg til troen på en personlig Gud og en selvutslettelse og ydmykhet overfor Ham. Dette er et bilde som står i motsetning til slik Hamsuns personlighet og livssyn vanligvis blir beskrevet. En studie av korrespondansen om Ellinor gir et helt annet bilde av Hamsun. Tidligere har Arne Tummyr (1996) og Birgitte Furberg Moe (Furberg Moe, 2023; Gulbrandsen, 2023; Smedsrud, 2023a, 2023b; Walgermo, 2023) kommentert den sene Hamsuns kristne utvikling. Tummyr (1996, s. 517) legger vekt på Guds rolle som et substitutt for Hitler, nazismen og «overmennesket». Furberg Moe ser i sin doktorgrad om opprinnelseshistorien til verket *Paa gjengrodde Stier* (1949) omvendelsen til kristendommen som en indikasjon på at Hamsun føler skyld og anger for sin nazisme under annen verdenskrig. Noen har til og med, ifølge Smedsrud (2023a), sett Hamsuns kristendom som en strategisk manøver med hensyn til landssvikoppgjøret. Jeg ser det som en dyptfølt og oppriktig religiøs omvendelse som følge av kontakten med Ellinor og de vedvarende og massive problemene hennes.

Familiefaren

Knut Hamsun blir gjennomgående beskrevet som barnekjær. Det er mange ganger nevnt at dette kan være en reaksjonsdannelse som følge av hans egen ulykkelige barndom og ungdom etter at han ble flyttet til sin onkel ved ni-tiårsalderen:

Knut Hamsun hadde alltid vært en barnekjær mann. Han hadde aldri glemt sine egne ungdomsår, og som far tok han seg mer av sine barn enn vanlig var for fedre den gangen. Han kunne være streng og bestemt, men han skjemte dem likevel bort. De fikk løpe fra bordet straks de var ferdige med å spise. Og han lot innrede en jernbanevogn til lekestue for jentene – med innlagt strøm og miniatyrkopier av møblene i huset. Han kjøpte boksehansker til guttene og en hundevalp til jentene. En platespiller fikk han til og med anskaffet. Han kunne finne på de merkverdige ting for å more barna. I grunnen stakk det fortsatt et barn i ham selv. Han lekte gjerne med ungene, og om kvelden pleide han å lese for dem. Barna, det var den siste glede, hadde han forkynt i en av sine romaner. (Rottem & Falck, 1996, s. 185)

Hamsun skrev delvis hjemme på Nørholm. Han hadde innredet en dikterstue til dette formålet som lå i en viss avstand fra de andre husene, og her var det forbudt å forstyrre ham. I særlig intensive kreative perioder, ofte i forbindelse med fullføringen av verkene, bodde han på pensjonater og hoteller i nærheten. Med fire barn sier det seg selv at støy og distraksjoner fra barna kunne bli et problem for skriveingen, og at et visst disiplinierende regime var nødvendig for å forene familielivet og kunsten.

Ifølge Gerd Høsts (2004) erindringsbok var Ellinors tilknytning til hjemmet sterk og vedvarende, og hun forsvarte alltid sine foreldre dersom noen kritiserte dem. Høst refererer en uttalelse som Ellinor skal ha kommet med overfor henne: «De er glade i meg, men de har meget å gjøre. Og du vet, det er så mange slags kjærlighet» (Høst, 2004, s. 77).

Reaksjonene til Knut Hamsun på Ellinors tilstand og utvikling endrer seg over tid, og han ender opp som fundamentalt religiøs. Det var ganske overraskende å lese hvordan denne hardnakkede ateisten (i hvert fall i unge år) senere brukte svært konkrete religiøse metaforer i brevene til Ellinor, og hvor det fremstår som sannsynlig at det var nettopp omgangen med Ellinor og hennes sykdom som var en av de viktigste grunnene til denne endringen.

Tre distinkte faser

Hamsun var en barnekjær far som hadde kjærlighet for Ellinor, og det er synlig av bildene som finnes av dem sammen. Han går gjennom flere faser i sin reaksjon på Ellinors tilstand. Knut Hamsuns brev til Marie om barna når de er små, er preget av varme og en rørende omsorg for dem. Bursdags- og julegaver diskuteres opp og ned for å finne det som kan glede dem aller mest. Helsetilstanden deres overvåkes med kjærlig omsorg. I de periodene han bor borte for å skrive, er han også opptatt av barnas gjøren og laden ned til minste detalj. Det samme er tilfellet da han bor i Oslo i perioder i 1926–27 for å gå i en psykoanalytisk orientert behandling hos Johannes Irgens Strømme (se Anthi & Stänicke, 2018). Bruk av journalen fra denne analysen var nylig et omdiskutert tema i Hamsun-forskningen (Børset, 2017; Kvam, 2017).

Det første problemet som dukker opp i korrespondansen når det gjelder Ellinor, er at hun spiser for lite (Brev 2130 av 27.08.1930 og brev 2138 av 18.09.1930). Man kan se en ambivalens i følgende formulering: «Aa Ellinor er flink, hun greier seg nok storartet, har ikke frykt for henne for så vidt, men hun er for vild og for voksen, skulde helst være 16–17 år» (Brev 2257 av 07.10.1932).

Dessverre er kun fire av en antatt mengde på 150–200 brev til Ellinor bevart, men det er mulig å rekonstruere mye av Hamsuns reaksjon på problemene hennes ut fra den øvrige korrespondansen, særlig med familien. Det ser ut til å være tre faser i hans reaksjon på og tolkning av problemene fra de først er nevnt og frem til Hamsuns død i 1952. Den første fasen består av formaninger, appeller til å vise viljestyrke og å «ta seg sammen» og med viljen og personlighetens kraft overvinne problemene. Neste fase er skuffelse og oppgitthet, «nå gidder jeg ikke mer», og til og med trusler om selvmord. Hamsun klager over at de (Arild og Ellinor befant seg på Rivieraen og ba stadig faren om å sende dem penger) har plaget ham nok, og «at det skal ikke forundre noen av dere om jeg en Dag blir borte fra det hele» (Brev 2395 av 09.09.1934 til Tore Hamsun).

Denne fasen er preget av desperasjon der Hamsun bønnfaller Ellinor om å følge de rådene han gir. Uheldige hendelser forklares med at hun og de andre barna ikke etterlever rådene hans. Noen av brevene, særlig til sønnene, bærer preg av devaluerende sarkasmer. Den siste fasen er den mest overraskende, særlig for dem som har bitt seg merke i de blasfemiske passasjene fra *Sult* (1890). I denne siste fasen i forholdet til Ellinor er Gud det eneste håpet og en uforbeholden ydmykhet overfor Ham den eneste løsningen. For å legge tyngde bak denne løsningen understreker Hamsun at han har prøvd det selv.

Fase 1 – appeller og formaninger

I korrespondansen opp gjennom årene er det gjentatte henvisninger til Ellinor. Marie besøkte Ellinor i Tyskland i 1933 og må ha rapportert urovekkende, men heller ikke helt overraskende ting hjem, for i brev til Marie nyttårsdagen 1934 skriver Hamsun blant annet følgende:

Hvis Ellinor bruker Forstanden sin saa vil hun foresætte sig at slutte med sin Utsulting nu fra 1934. Fremturer hun saa har det intet annet at være end Sykdom paa Sindet, men en slik Ulykke vil jeg bede Gud skaane henne for. [...] Spør Ellinor om hun ikke selv synes det er en Skam av hende og (sic) skaffe os saa megen Sorg bare paa Grund av hendes stivnakkende Trass. [...] Jeg vilde saa uunderlig gjerne faa se at hun fikk Dødningerynkerne ut av sit unge Ansikt og litt Menneskefacon paa Kroppen. Hun kunde gjerne gjøre mig den Glæde før jeg dør, saa vilde hun selv faa det bedre paa sit eget Dødsleie. Kjære Ellinor, snille velsignede Ellinor, hør paa min Bøn og tænk Dig Om! (Brev 2357 av 01.01.1934)

Som om ikke dette var nok, legger han inn en liten formaning til Marie også:

[...] jeg skulde ogsaa gjerne se at du spiste Smør og Menneskemat igjen og fik Skik paa dine Nerver og Gudskjelov om du blev litt tykkere. Især vilde det være bra om Ellinor saa at ogsaa du oppgav din Galskap – som du begynte med *efter* et langt og sundt Livsavsnit. - Din K.» (Brev 2357 av 01.01.1934. Utheving i originalen)

Ellinor har bodd i Tyskland siden 1931, og i 1934 er hun og Arild i Frankrike, hvor deres henvendelser om penger har fått en ekstra omdreining ved at de begge vedlegger legeattester på at de må reise til varme strøk «eller vil det bli tuberkulose». I brev til Ellinor av 11. mars 1934 kommer et «fase to»-utfall:

Jeg frykter at dere blaaser i hvad en gammel Papa beder dere inderlig om, dere bare fremturer. Sæt dere ned og tænk dere om, jeg har kanskje ikke fortjent daarlig Opførsel av dere. Jeg har vist dere Tillit at la dere faa prøve at leve uten Opsyn, men nu er jeg ræd for at dere bare ustanselig fører mig bak Lyset og skjuler Sandheten med Opspind og Løgn. Gud i Himlen, hvor daarlig dere opfører dere, og dere kan være visse paa at Livet vil hævne det paa dere. Og jeg som hadde Tillit til dig Ellinor, og har forsvaret dere begge hver eneste Dag naar Mama er fortvilet. Nu vil jeg ikke mere.» (Brev 2376, s. 29)

Hamsun tar seg likeså godt en tur til Juan-les-Pins, og samtidig som han gremmer seg over pengeforbruket, er han imponert over ungenes aristokratiske omgangskrets: «[...] jeg har merket mig at især Ellinor er svært kjent her. Men de har hatt fin Omgang, en Rikmand og Frue fra Malmø f. E., Fruen kalte Ungerne Arild og Ellinor uten videre. Din Knut» (Brev 2382 av 26.4.1934, s. 38).

Fase 2 – desperasjon og fortvilelse

Vi finner eksempler både på Hamsuns desperasjon og fortvilelse og på hans nådeløse sarkasmer i et brev av 9. september 1934 til sønnen Tore, som da bodde i München og gikk i lære hos tegneren Olaf

Gulbransson, mest kjent for sine tegninger i satiremagasinet *Simplicissimus* (et slags datidens Charlie Hebdo). Hamsun skriver om hvor lei han er av barnas adferd:

Jeg vil gjøre det paa beste Maaten for dere Børn, men det går galt likevel. Jeg er saa træt og slitt av at strides med dere at jeg ligger ofte om Natten og ønsker mig Døden [...] Hele veien ikke et lysglimt, det skal ikke forundre dere om jeg en Dag blir borte fra det hele. Jeg er saa slitt, og mitt liv er uten Glæde. Endda alt jeg har strævet i mine Dager! – Prøv nu du, Tore, som den ældste at stagge Galskapen. (Brev 2395, s. 51–52)

Ellinor får også sitt:

Ellinor spiser nu og ser mere ut som et Menneske, men hun skal likevel male sig i Ansiktet, den Sindsyken skal hun ialfald ikke gi Slip paa! Da hun hadde maset om en Julegave fik hun en Ring til 1 Tusen Mark. Igaar fant jeg Ringen slængt sammen med andet Skrap i en Skuffe i Gangen – Saaledes hele Veien, jeg vet ikke hvor lenge jeg holder det ut. (Brev 2395, s. 51)

Tore selv får også en skikkelig sarkasme slengt etter seg. Hamsun hadde funnet seks malertuber hvor Tore ikke hadde skrudd på korkene, og i tillegg mistet disse. Hamsun konkluderer med følgende nådeløse karakteristikk av yrkesgruppen:

Jeg vet det er den sædvanlige Slarv blant Malere, de skal være flotte, baketter gaar de som Betlere og vil bli av med sine Skildrerier. Lær nu du dig at være ordentlig med dine Saker, det er grundlæggende for Livet. (Brev 2395, s. 51)

Men alt hjelper dessverre lite. Kun noen måneder etter finner vi klager på pengeproblemer og slurv i et brev til Cecilia 21. november 1934:

Jeg sender Checken til dig Cecilia, denne Gang og beder dig for Gud i Himlens Skyld paase at det Oppholdstillatelseskort som Ellinor har kastet bort, blir betalt paany og *straks*, Likeledes skal Doktoren og Pillerne betales *straks*. Vær nu saa snil at ordne dette, saa jeg slipper at bli utplyndret med Regninger etterpaa. Ellinor vilde jeg helst ha sendt Checken til fordi hun er ældst, men jeg har faat forlite Haap til Hende nu. Jeg hører ogsaa at hun har pantsatt Ringen som var fra hendes Papa herhjemme – jaja, Gud velsigne dig og hende, dere faar gjøre som dere vil mot mig. (Brev 2409, s. 65–66. Uthevinger i originalen)

Nyttårsaften 1933/34 blir imidlertid Ellinor hardt skadet i en bilulykke i Berlin. Det som har vært tema når det gjelder Ellinors problemer frem til nå, er spiseforstyrrelsen, generelt upålitelig adferd, pengeforbruket og de kostbare reisene. Under det lange sykehusoppholdet i Berlin kommer også alkoholproblemene frem i lyset. Marie reiste ned til Ellinor etter ulykken og har skrevet til Hamsun, som kommenterer i et brev til Tore:

Jeg undres virkelig om hun ikke er paa Randen av Galskap Ellinor [.....] Jeg vil nu at hun [Marie] skal skrive brev til Overlægen i mitt Navn: at Ell. Øyeblikkelig skal forbydes Alkohol,

da hun har misbrukt moselvinen. Herregud saa meget ondt det er. (Brev 2475 av 24.01. 1936, s. 119)

Hamsun er nå etter ulykken forsiktig med å komme med irrettesettende kommentarer til Ellinors oppførsel. Han gir uttrykk for at ulykken kan være et vendepunkt i livet hennes, og at livet etter ulykken kan snus til det bedre (Brev 2476 av 29.01.1936, s. 120). Men det skjer ikke; det utsvevende livet fortsetter. I et brev til Tore 2. april 1936 skriver han: «Ellinor vil bare være med på Moro» (Brev 2503, s. 143).

Ellinor er innlagt på Rikshospitalet i Oslo en periode høsten 1936, og brev fra denne tiden er fylt med håp (Brev 2520 av 08.08.1936 og 2521 av 13.08.1936 til Sigrid Stray). Til Marie skriver Hamsun: «... du skal se paa Ellinor – rund og sund og forstandig som aldrig før» (Brev 2528 av 30.11.1936, s. 160).

Hamsuns rådgiving begynner nå også å omfatte Ellinors herrebekjenskaper: «Og Ellinor ogsaa som enda skriver til Lurven – han som benyttet sig av hendes Svakhetsstilstand paa Hospitalet og bare vilde gjøre den Erobring ogsaa» (Brev 2562 av 18.06.1938, s. 191).

«Lurven» er lege Gunnar Røvig (1904–1973) som Ellinor var blitt kjent med på Rikshospitalet. Han giftet seg i 1939 med en kollega, Asta Stang, og besøkte Hamsun-familien på Nørholm etter krigen (Brev, bd. 6 s. 192).

Hamsun er på denne tiden på utenlandsreise i Dubvronik og vurderer flere reiser for å snakke med nazi-topper. Han skriver til Tore 25.05.1941 om sine planer for tysklandsbesøk i et brev som også involverer Ellinor:

Jeg har ikke faat nogen Inbydelse til Tyskland, og selv om jeg fik en mottar jeg den *ikke*. Jeg reiser ikke til Tyskland, jeg kan ikke snakke tysk, jeg er døv og jeg er 82 Aar, saa jeg er ingen Severdighet at føre rundt og vise frem. Dessuten kommer det til at jeg maatte bo hos Ellinor, og det vilde ikke smake paa højere Hold (den Schneider'n hendes har stelt sig slik at det er rent utrolig). Alt sammen gjør at jeg ikke rikker mig til Tyskland om saa selve Hitler indbydde mig.» (s. 291. Utheving i originalen)

(Det var nettopp dette som faktisk skjedde to år etterpå, se Rem, 2014.)

Tiden like etter krigen var selvfølgelig vanskelig for familien, med rettssaken mot Knut Hamsun og med Marie i fengsel. Ellinor bodde på Nørholm, og det var stadige krangler med broren Arild og hans kone Brit.

Fase 3 – Gud

Vi kommer nå til «fase 3»-brevene til Ellinor om underkastelse overfor Gud. Hamsun er internert på Landvik gamle hjem etter å ha vært innlagt til observasjon på Psykiatrisk klinikk på Vinderen. Vi skal konsentrere oss om det første brevet med ubetinget religiøst innhold, skrevet 20. mars 1946 til Ellinor:

Nu har du det ondt, nu er det netop det rette, det eneste Øieblikk du har at gaa til din og min gode og almægtige Fader og Gud i Himlen, gjør det nu, min inderlig kjære Ellinor! Det er din gamle Papa som skriver dette til dig nu igjen: Gaa til Gud i din Nød, fortel din Broder Jesus Kristus hvor ondt du har det og bed ved den Hellige Aand om Veiledning til at holde det ut. Du kan tro, jeg har erfaret det selv, ellers vilde jeg ikke raade dig til det. Det kan være

noget helt fremmed for dig, som det var for mig, men du kan stole paa at det vil skaffe dig Lise og Fred. Ellinor, min snille og gode Datter, du og jeg skal gaa til det eneste Sted hvor vi kan faa hjelp [...] den gode Gud har hjulpet flere end dig og mig; paa vaar Hendvendelse vil han være villig at hjelpe ogsaa os. Men vi maa være *nødige* og *trængende*, vi maa tigge inderlig om Barmhjertighet. (s. 417. Uthevinger i originalen)

Lignende formuleringer finnes i brev til Tore (Brev 2822 av 27.03.1946) og til Ellinor (Brev 2823 av 01.04.1946 og 2832 av 12.05.1946).

Ellinor er igjen innlagt på forskjellige institusjoner, blant dem sykehuset i Arendal, og familien har koblet inn edruelighetsnemnda (Brev 2828 av 25.03.1946, s. 430). Hamsun til Tore 3. mai 1946:

Nu faar vi se hvad Ædruelighets-Karene formaar. Jeg haaper ikke stort. Jeg vet ikke om Nymann er Lærer, jeg er ikke istand til at svare paa hans Brev. Det desperate ved Ellinor er at hun ogsaa *kaster opp igjen Maten*. Det vet visst ikke Nymann. Kanskje du kunde telefonere til Mama at hun underretter Nymann. Ellers blir dette viktige Punkt overseet av Ellinors Vakt. (Brev 2830, s. 432. Uthevinger i originalen)

Johan Nymann var medlem i edruelighetsnemnda i Eide. I et brev datert Homborsund 26. april 1946 skriver han til Hamsun:

I går var Anton Ødegård og jeg borte i Arendal for at tale med Deres datter Ellinor om hennes forhold til berusende drikke. Hun erklærte seg da villig til å ta opphold i de pleiehjem som edruelighetsnemnda i Eide bestemte. Og hun føyde til: «*Dette gjør jeg for fars skyld.*» Og hun ville gjerne at vi skulle sende Dem en meddelelse om dette. Ærbødigst Joh. Nymann. (Brev, bd. 6, s. 433. Mine uthevinger)

Det virker som den tidligere sosietetskvinnen blir satt til ganske anstrengende «arbeidsterapi», som står i grell kontrast til hennes tidligere liv. Hamsun skriver til Cecilia 30. mai 1946:

Du maa skrive til Ellinor, jeg graater for hende. Men nu fik jeg Brev fra hende om at hun er tilfreds med Plassen hun har faat, hun er bare Hjelpenonne og har stridt Arbeide fra kl. 6. Morgen til 11. Kveld. Hendes adresse er: St. Fransiscus Hotel, Arendal. (Brev 2840, s. 441)

Hamsun tenker nå også tilbake på hvordan Ellinor var som barn, og hvordan det kunne gå så galt: «Stakkars Ellinor, hun omtumles av sin Skjebne, og ældre og ældre blir hun og glemmes av os andre. Og hun var den flinkeste og gladeste i Hjemmet paa Nørholm» (Brev 2584, s. 487, til Lisbeth Hamsun, konen til Tore).

Hamsun er skuffet over at Ellinor ikke svarer på brev fra ham, og han er urolig for henne (Brev 2894 til Lisbeth Hamsun 10.04.1947, og brev 2908 av 02.06.1947, brev 2932 av 18.10.1947 og brev 2966 av 08.05.1948 til Tore Hamsun). I ett av dem skriver Hamsun: «Gud hjelpe hende, ingen anden kan. Ellinor som skulde vært Fyrstinne av Nørholm [...] Men om Hundrede Aar er vi alle glemt» (Brev 2932 av 18.10.1947, s. 530).

I resten av korrespondansen er det henvisninger til Ellinor i forbindelse med økonomiske forhold og fordeling av arv. Henvisninger til Ellinor utover dette er en henstilling til familiens advokat Sigrid Stray om å være verge for Ellinor (Brev 2991 av 10.10.1948, s. 581). Den siste henvisningen til Ellinor

er trist: «Hvis De altsaa synes saa, Fru Stray, saa treffer De Tore og blir enig med ham. Han kan kanskje ogsaa være med at bestemme om Ellinor. Jeg orker ikke» (Brev 3050 av 02.06.1949, s. 630).

Som vi ser, gjennomgår utviklingen av forholdet til Ellinor og hennes problemer tre faser som ender i en uforbeholden underkastelse overfor Gud. Kolloen (2012) er inne på hvorfor dette er så overraskende med hensyn til det sta og egenrådige i Hamsuns personlighet:

For en person som i så ekstrem grad krevde kontroll og styring over både liv og diktning, var det hardt å forsone seg med tanken på at man måtte underordne seg en høyere vilje. Men det var liten tvil om at Hamsun gjorde det – mer og mer. (Kolloen, 2012, s. 10)

Man kan jo også spekulere over om ikke Hamsun gav den religiøse metaforikken en ekstra omdreining siden Ellinor trengte en slik religiøsitet av denne uforbeholdne sorten i den desperate livssituasjonen hun nærmest kronisk befant seg i (I.S. Kolloen, personlig kommunikasjon, 19. 05. 2025). Det kan hende Hamsun «tok litt i» i de religiøse beskrivelsene ut fra terapeutiske hensyn, men vi finner Hamsuns omvendelse oppriktig og ekte – han ender opp med en personlig gudstro.

Familedynamikken

Maries anger

Fra 1950 bor Marie og Knut sammen på Nørholm, og Hamsun er svært svekket, men likevel oppegående. Hamsun dør ved midnatt 19. februar 1952 etter å ha ligget i koma i 48 timer (Simonsen, 2009). Det er fire år etter det siste brevet fra Knut Hamsun om arveforhold og vergemål for Ellinor til advokat Sigrid Stray i 1948.

I likhet med Knut ser også Marie tilbake på hvordan Ellinor var som barn. I et brev 21. oktober 1951 skriver hun til Cecilia:

Ellinor har fødselsdag i overmorgen. 36 år. Hvem skulle ha tenkt at det skulle gå så skjevt i livet for henne, så søt og strålende hun var som liten pike! Hvis vi mennesker kunne se inn i fremtiden ville de fleste av oss begå selvmord. Nu får vi det i små porsjoner og må prøve å synke det, så bittert det er. (Referert i Hansen, 1978, s. 732)

Torkil Hansen (1978) gjengir en del av Maries korrespondanse med datteren Cecilia mot slutten av Maries liv. Marie er overbevist om at årsaken til at det kunne gå så galt med Ellinor, er henne selv og Hamsun-familiens indre liv. Hun er på denne tiden hjemsøkt av intens skyldfølelse for å ha bidratt til Ellinors tragiske skjebne. Hennes forklaring er at det at jentene ble sendt til utlandet altfor unge var årsaken til Ellinors skjebne. Hun ser i denne perioden Ellinor som offer for Knut Hamsuns egoisme: at hun ble «ofret» til fordel for hans kunst og kreativitet. Noen eksempler: «Takk for din søsterlige godhet mot Ellinor! Stakkars mine søte småpiker, dere ble på en måte ofret på kunstens alter – jeg mener den grenseløse egoismens alter» (Udatert, men sannsynligvis skrevet mellom høsten 1965 og 1966, s. 764).

Et annet brev:

Ingen tenker på at Ellinor er syk. Åh, Cecilia, Cecilia! Jeg skal jo dø snart og kan ikke hjelpe mine stakkars barn, fordi det ikke blir noe igjen etter mig. Ikke annet enn et skjendet ettermæle, fordi jeg politisk kom på gale siden. Men min eneste politikk var jo bare å holde

et slags hjem sammen. En *Konge* skal da ikke skilles, vel? – Så gikk det ut over dere barn. (Udatert, med samme tidsangivelse som over. Uthevinger i originalen, s. 765)

Et av de aller siste brevene Marie skriver til Cecilia, er hjerteskjærende:

Jeg er så redd for å dø. Presten er også bortreist. Og det verste er at jeg ikke kan se at jeg er noen synder – bortsett fra den synden jeg gjorde mot de to småpikene mine, da dere reiste hjemmefra – for geniets skyld. Jeg har angret og grått resten av livet for det, er det ikke nok? (Våren 1969, referert i Hansen, 1978, s. 766)

I fortolkningen av Maries fremstilling av Ellinor i brevene her fra 1951 og frem til 1960-tallet er det viktig å huske at Marie mot slutten av livet var preget av en uttalt bitterhet overfor Knut Hamsun. Den dreier seg antagelig mye om Hamsuns handlinger under krigen, men av brevene ser vi også tydelig bitterheten over det hun oppfatter som Hamsuns egoisme i det kunstneriske virket. Denne bitterheten er så stor at hun nekter å la seg begrave ved siden av ham på Eide kirkegård, men velger å la seg begrave sammen med et av barnebarna, Esben Hamsun, som døde i en trafikkulykke i 1964, 21 år gammel.

Oppsummering og konklusjon

Jeg har forsøkt å vise at Knut Hamsuns møte med datteren Ellinors vedvarende psykiske lidelse og alkoholproblemer kan være en vesentlig årsak til hans religiøse utvikling. Hamsun synes å gjennomgå tre distinkte faser i sin måte å forholde seg til Ellinors problemer på: først appeller og formaninger, deretter desperasjon og fortvilelse, og til slutt gudstro. Interessant nok ligner disse fasene svært på en inndeling Hamsun selv hadde tenkt å beskrive i et planlagt verk om religiøs utvikling: «Rundt førtiårsalderen planla Hamsun en dramatriologi om menneskets forhold til gudsmaktene. I det første ville han skildre gudsopprøret, i det neste resignasjonen og i det siste troen. Han fullførte kun første del av verket, versedramaet *Munken Vendt*» (Kolloen, 2012, s. 8).

Ellinor blir etter den andre lobotomien som 39-åring plassert på et pleiehjem på Jylland, hvor hun dør tredve år senere, i august 1987. Hun testamenterer alt hun eier til vedlikehold og bevaring av barndomshjemmet Nørholm.

Referanser

- Anthi, P. & Stänicke, E. (2018). Psykoanalysens inntog i Norge. En historisk beretning. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 55, 446–457. <https://www.psykologtidsskriftet.no/artikkel/2018as06ae-Psykoanalysens-inntog-i-norsk-psykologi-og-psykiatri>
- Børset, B. (2017). Dr. Irgens Strømme, Hamsun og psykoanalysen. *Vagant*, 3.
- Furberg Moe, B. (2023). *Om tekstens tilblivelse og om skyld i Knut Hamsuns Paa gjengrodde Stier* [Doktorgradsavhandling]. Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo.
- Gulbrandsen, C. (2023, 30. september). *Følte Knut Hamsun aldri skyld etter krigen for å ha støttet nazistene?* Forskning.no. <https://www.forskning.no/andre-verdenskrig-boker-litteratur/folte-knut-hamsun-aldri-skyld-etter-krigen-for-a-ha-stottet-nazistene/2> 253 671
- Hamsun, K. (1890). *Sult*. Gyldendal.
- Hamsun, K. (1892). *Mysterier*. Gyldendal.
- Hamsun, K. (1894). *Pan*. Gyldendal.

- Hamsun, K. (1917). *Markens grøde*. Gyldendal.
- Hamsun, K. (1949). *Paa gjengrodde Stier*. Gyldendal.
- Hansen, T. (1978). *Proessen mot Hamsun*. Gyldendal.
- Høst, G. (2004). *Så mange slags kjærlighet. Med Ellinor Hamsun i Berlin 1937–39*. Aschehoug.
- Kolloen, I. S. (2012). «Oppe i himlen satt Gud ...». *Om Knut Hamsuns religiøsitet*. [Foredragsmanuskript].
- Kvam, T. (2017). Schizoleaks 1926–2017 – The Hamsun Files. *Vagant*, 1 & 2.
- Larsen, K. (2022a). Ellinor Hamsuns tragiske skjebne del I. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 59(1), 36–41. <https://www.psykologtidsskriftet.no/artikkel/2021as12ae-Ellinor-Hamsuns-tragiske-skjebne-del-I>
- Larsen, K. (2022b). Ellinor Hamsuns tragiske skjebne del II. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 59(2), 104–109. <https://www.psykologtidsskriftet.no/artikkel/2022as01ae-Ellinor-Hamsuns-tragiske-skjebne-del-II>
- Næss, H. S. (Red.). (1984–2000). *Knut Hamsuns brev*. (Bd. 1–6, suppl.bd. utgitt 2001). Gyldendal.
- Rem, T. (2014). *Knut Hamsun. Reisen til Hitler*. Cappelen Damm.
- Rottem, Ø. & Falck, S. (Red.) (1996). *Hamsuns liv i bilder*. Gyldendal.
- Simonsen, A. H. (2009). Marie Hamsun. I *Store norske leksikon*. Hentet 15. oktober 2025 fra https://snl.no/Marie_Hamsun
- Smedsrud, M. S. (2023a). Hun har lest Hamsun som ingen før henne. *Forskningsmagasinet Apollon*, 33(4), 18–21. <https://www.apollon.uio.no/om/pdf/apollon-2023-utgave4.pdf>
- Smedsrud, M. S. (2023b, 31. oktober). Knut Hamsuns mørkeste stund. *Forskningsmagasinet Apollon*. https://www.apollon.uio.no/artikler/2023/4_hamsun.html
- Tumyr, A. (1996). *Knut Hamsun og hans kors. En diafonisk livsvandring med Knut Hamsun*. Norgesforlaget.
- Walgermo, A. K. (2023, 27. juni). Knut Hamsun ble personlig kristen etter krigen. *Vårt Land*. <https://www.vl.no/kultur/knut-hamsun-ble-personlig-kristen-etter-krigen/338984>

